

УДК 159.922.7-053.5

О. Д. Томас, канд. психол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра загальної та соціальної психології

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми ефективного розвитку та виховання особистості школяра.

Ключові слова: формування, розвиток, особистість, потреби.

Формування особистості відбувається у процесі розвитку її інтересів, потреб.

Нехтування індивідуальними особливостями призводить до того, що нерідко навіть здібні учні втрачають інтерес до навчання, праці й потрапляють до категорії так званих важких дітей. Належним чином поставлене виховання передбачає знання кожного учня, тому що без урахування індивідуальності школярів неможливе успішне навчання і виховання.

Я. А. Коменський поділяв дітей відповідно до їх здібностей і характеру на шість груп.

Перша — діти з гострим розумом, допитливі й піддатливі. Вони найбільш схильні до наукових занять, і потрібний лише педагогічний підхід, щоб вони не надто поспішали й не переобтяжували себе заняттями.

Друга — діти з гострим розумом, але повільні, хоча й слухняні. Вони потребують “пришпорення”.

Третя — діти з гострим розумом, допитливі, але “дикі” й уперті. У школі їх не люблять і часто вважають безнадійними, проте з них нерідко виростають відомі люди. До таких дітей потрібний умілий підхід, інакше багато природних талантів загине з вини вихователів.

Четверта — діти слухняні та допитливі, але повільні й мляві, їх треба підбадьорювати, щоб вони не занепадали духом, ставитися до них доброзичливо і терпляче, не слід висувати надто суворих вимог. Хоч вони й пізніше досягнуть мети, зате будуть міцнішими, як буває з пізніми плодами. І якщо вони вже щось засвоїли, то не так легко забувають.

П’ята — діти тупі, байдужі та мляві. Потребують особливого підходу, що ґрунтується на розважливості й терпінні.

Шоста — діти тупі із зіпсованою і злостивою вдачею. Переважно це безнадійні учні.

На думку Я. А. Коменського, суть проблеми зводиться до такого вислову Плутарха: “Якими діти народжуються, це ні від кого не залежить, але щоб вони завдяки правильному вихованню стали хорошими — це в наших силах”. Урахування індивідуальних особливостей учнів у навчанні та вихованні — це не пристосування мети і змісту навчання і виховання

до окремого учня, а пристосування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних особливостей з метою забезпечення запрограмованого рівня розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань кожного учня. Такого підходу потребують насамперед важкі вихованці, малоздібні школярі, а також діти з чітко вираженою затримкою розвитку.

Біологічна спадковість визначає як те загальне, що робить людину людиною, так і те відмінне, що робить людей різними за зовнішнім виглядом і внутрішніми якостями. Питання про спадковість надзвичайно складне. Окремі його аспекти ще до кінця не досліджені, а тому в педагогічній літературі нерідко висловлюються і суперечливі думки щодо них.

На особливу увагу заслуговує питання про спадковість інтелектуальних здібностей, на яких базується розвиток розумових і пізнавальних сил.

Необмеженість можливостей людського мозку покладено в основу концепції розвиваючого навчання, розробленої педагогами й психологами, її сутність — правильно організоване навчання може і повинно стимулювати розвиток учнів. Досвід такого навчання переконує, що залучення учнів до активної розумової діяльності значною мірою сприяє розвитку інтелектуальних задатків і здібностей.

Від природи діти мають неоднакові інтелектуальні здібності. Тому шкільні навчальні програми передбачають створення однакових умов для розвитку задатків і здібностей усіх учнів, наявних у кожного в різному їх поєднанні. Для врахування індивідуальних відмінностей в інтелектуальному розвитку вчителі керуються принципом індивідуального підходу до кожного вихованця, організації диференційованого навчання.

Середовище, що оточує людську особистість, можна умовно поділити на природне (географічне), соціальне і домашнє, кожне з яких відіграє певну роль у розвитку людини. Природне середовище, у тому числі клімат, різноманітні природні умови та ресурси, безсумнівно, впливає на спосіб життя людини і характер її трудової діяльності. Соціальне середовище як сукупність суспільних і психологічних умов, у яких людина живе і з якими постійно стикається, позначається на її розвитку найбільшою мірою. Тому потенційні можливості навколишнього середовища слід уміло використовувати в процесі виховання.

“Головна справа виховання якраз у тому й полягає, — вважав відомий психолог С. Рубінштейн, — щоб тисячами ниток зв’язати людину з життям — так, щоб з усіх боків перед нею поставали завдання, для неї значущі, для неї привабливі, які вона вважає своїми, до вирішення яких вона залучається. Це важливо тому, що головне джерело всіх моральних негараздів, усіх відхилень у поведінці — це та душевна порожнеча, яка утворюється в людей, коли вони стають байдужими до життя, що їх оточує, відходять убік, відчують себе в ньому сторонніми спостерігачами, готовими на все махнути рукою, — тоді все їм стає ні до чого”.

У середовищі людина соціалізується. Соціалізація — процес двобічний: з одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, уста-

новки, властиві суспільству й соціальним групам, до яких він належить, а з іншого – активно залучається до системи соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду. Мета соціалізації — допомогти вихованцеві вижити в суспільному потоці криз і революцій: екологічній, енергетичній, інформаційній, комп'ютерній тощо, оволодіти досвідом старших, зрозуміти своє покликання, самостійно знайти шляхи найефективнішого самовизначення в суспільстві. При цьому людина прагне до самопізнання, самоосмислення, самовдосконалення”.

Соціалізація залежить від багатьох чинників, які можна звести до трьох груп:

- 1) макрочинники (суспільство, держава, планета, світ і космос);
- 2) мезочинники (етнокультурні умови і тип поселення, в яких живе і розвивається людина);
- 3) мікрочинники (сім'я, дитячий садок, школа, позашкільні виховні установи, релігійні організації, товариства однолітків, засоби масової комунікації та інші інститути виховання).

Вони різною мірою безпосередньо впливають на кожну конкретну людину, динамічно змінюються в умовах науково-технічної революції самі, змінюється і їх питома вага в соціалізації підростаючих поколінь.

Цілком очевидна сила виховного впливу домашнього середовища, а також оточення дитини поза школою (вплив двору, вулиці). Особливим є вплив сусідів на виховання дітей у родині, адже від них найшвидше можна отримати і допомогу, і розумну пораду (“Хороший сусід — найближча родина”).

Підтримуючи добрі стосунки з сусідами, батьки вводять дітей у громадське життя, навчають їх жити з людьми і для людей, любити свою націю та поважати інші народи.

Родинна педагогіка вчить батьків не тільки того, як використовувати сусідські стосунки у вихованні дітей, а й як учити їх будувати розумні взаємини з однолітками у дворі. Адже тут дитина шліфує свій характер, позбувається недоліків. Цього вона не досягла б, перебуваючи тільки в оточенні дорослих. Щоправда, на вулиці збираються не лише ідеальні діти. Тому “у цій справі треба виявляти обережність, але й не бути боягузом. У запалі веселих дитячих ігор і забав, що гартують тіло, відточують розум і радують душу, навряд чи так легко дитина може зіпсуватися”.

Використовуючи засоби масової інформації у виховному процесі, педагогам і батькам слід мати на увазі, що окремі телепередачі або статті у газетах негативно впливають на розвиток неповнолітніх. Найчастіше школяр обирає сам, який телефільм дивитися, проте йому не завжди легко розібратися в побаченому на екрані, зробити правильні висновки. Тому нерідко він схвально сприймає те, що викривають автори фільму, а відтак намагається наслідувати “телегероя”. З огляду на таку психологію сприймання побаченого, найнебезпечнішими для виховання підростаючого покоління є зарубіжні серіали-бойовики, що заповнили український телеекран. Педагоги повинні допомагати школярам правильно оцінювати побачене чи прочитане.

Як вирішальний чинник розвитку людини, виховання виконує такі функції: організовує діяльність, в якій розвивається і формується особистість; підбирає зміст навчання і виховання, який сприяє розвитку й формуванню особистості; усуває впливи, які можуть негативно позначитися на розвитку і формуванні особистості; ізолює особистість від несприятливих для її розвитку та формування умов, які неможливо усунути.

Передусім виховання спрямовується на створення умов для розвитку успадкованих фізичних особливостей і природних задатків та набуття нових рис і якостей, що формуються впродовж життя людини. Звісно, воно не може змінити кольору шкіри чи конституції тіла, успадкованих особистістю, але може зробити її фізично здоровою, витривалою, загартованою. Виховання не може докорінно перебудувати й тип темпераменту, але здатне внести до нього певні корективи. Вихованням, особливо самовихованням, людина розвиває та зміцнює гальмівні процеси або збільшує силу й динамічність нервових процесів.

Виховання не лише визначає розвиток, а й само залежить від нього, постійно спирається на досягнутий рівень розвитку. Проте головне його завдання — йти попереду розвитку, просувати його й зумовлювати в ньому новоутворення. Таку ідею висунув психолог Л. Виготський, який обґрунтував тезу про провідну роль навчання у розвитку особистості. Суть її в тому, що в розумовому розвитку дитини простежуються два рівні: перший — рівень актуального розвитку як наявний рівень підготовленості учня, що визначається тим, які завдання він може виконати самостійно; другий, вищий рівень — “зона ближнього розвитку”, — охоплює завдання, які дитина не може виконати самостійно, але впорається з ними за невеликої допомоги. Те, що сьогодні дитина робить за допомогою дорослих, завтра робитиме самостійно. За таких умов, вважає Л. Виготський, навчання викликає у неї інтерес до життя, пробуджує і приводить у рух низку внутрішніх процесів розвитку. Отже, виховання формує особистість, сприяє її розвитку, орієнтує на процеси, які ще не визріли, але перебувають у стадії становлення.

Ефективність розвитку і формування особистості підвищується за умови, що вона стає не лише об’єктом, а й суб’єктом виховання. Тільки ті виховні впливи, які виражають потребу самої дитини і спираються на її активність, цінні як виховні й забезпечують її розвиток.

Скільки дітей — стільки й порад. Отримавши відповідні орієнтири, педагоги виводять учнів на оптимальний режим навчання, і ті швидко адаптуються до нових обставин.

Література

1. Коменский Я. А. Великая дидактика. Избр. соч. — Т. 1. — С. 309–311.
2. Підласый И. П. Педагогика. — М., 1999. — С. 123.
3. Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии. — М. — С. 140–141.
4. Коваль Л. Г., Зверева І. Ю., Хлебник С. Р. Соціальна педагогіка. — М., 1998. — С. 5.

Е. Д. Томас, канд. психол. наук, доц.,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра общей и социальной психологи

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ
РАЗВИТИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ**

Резюме

Статья посвящена исследованию проблемы эффективного развития и воспитания личности школьника.

Ключевые слова: формирование, развитие, личность, потребности.

H. D. Tomas, PhD, doc.,
Odessa I. I. Mechnikov national university
general and social psychology department

**PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF EFFECTIVE DEVELOPMENT
AND FORMING PERSONALITY**

Summary

This article devoted to the problem of investigation the effective development and education of pupil's personality.

Key words: forming, development, personality, needs.